

ANADOLU EFSANELERİNDE SU MOTİFİ

Nurettin ALBAYRAK

Molla Köyü Efsanesi

Bu efsane Erzincan'da 1982 yılında tarafımızdan Osman KÖKSAL ve Nuri BAYDAŞ'tan efsaneye adını veren köyden derlenmiş; *Folklorumuz ve Erzincan* adlı eserimizde (Erzincan 1983, s. 145-146) yayımlanmıştır.

Erzincan'ın güneyinde, Munzur Dağları'nın kuzey eteklerinde ve Girlevik Şelalesi yolu üzerinde yemyeşil bahçeler arasında güzel bir köy vardır: Mollaköyü

Mollaköyü, adını efsanelere konu olmuş sevimli ve bilgili bir molladan almaktadır: Ehmedi Pekerîç. Mollaköyü'nde hâlen bulunan bir cami ve caminin yanında şarıl şarıl akan buz gibi berrak ve içinde balıkların yaşadığı bu su için şu efsane anlatılmaktadır.

Eskiden bugünkü caminin yerinde bir kilise varmış. Bir İslam beldesinde kilise değil, caminin bulunmasını düşünen Ehmedi PEKERİÇ adlı molla, kilisenin yerine bir cami yaptırmak istemiş. Bunu haber alan kilise mensupları bölgenin valisine başvurarak şikâyetlerini arz etmişler. Bölgenin valisi Molla'yı huzuruna getirtmek için bir görevli yollamış. Giden görevli Molla'yı tarlada bir çift geyikle çift sürerken bulmuşlar. Mollanın elindeki massanın bir yılan olduğunu gören görevli, hayrette kalmış; Molla'ya fazla yaklaşımadan valinin emrini bildirmiş.

Molla işini bitirdikten sonra şehre, valinin yanına gitmek için hareket etmiş. Molla'dan önce şehre varan valinin adamı, gördüklerini valiye bir güzel anlatmış. Ondan sonra da sevimli molla huzura çıkmış. Molla, valinin huzuruna çıkar çıkmaz şiddetli bir deprem olmuş. Vali bu depremin- gönderdiği görevlinin anlattıklarından da hareketle-Molla'dan dolayı olabileceğini tahmin etmiş ve Moll'ya cami yapmak için gerekli izni vermiş.

Molla camiyi yapmaya başlamış, cami biter bitmez yanında berrak, buz gibi bir su kaynamaya başlamış; bu suyun içinde iki tane de balık varmış.

Molla her yaz işini bitirince çift sürdüğü geyiklerden birini Allah rızası için kurban eder, diğerini de dağa salarmış. Kışı dağda geçiren geyik, her gündönümünde (22 Haziran)çift olarak geri dönermiş.

Yıllar sonra Molla yaşlanmış, artık çalışmadığını, bu işi köylülerin devam ettirmesini istemiş. Köylüler kısa bir süre sonra Molla'nın tavsiyesini unutmuş; bir gündönümünde su içmeye gelen geyiklerin ikisini de kesmişler. O andan itibaren buz gibi berrak su kurumuş, suyun yerinde de tavuklar eşinir olmuşlar. Bu tavukları da her akşam telli duvaklı bir gelin gelip alıp götürürmüş.

Yine bir günün akşamında gelin tavukları almaya gelince birdenbire bir su fışkırmaya başlamış; gelin de bu suyun içinde boğularak kaybolmuş. Bu olaydan sonra her gündönümünde ölen bu telli duvaklı geline ve geyiklere Allah rızası için kurban kesilirmiş.

Bu efsaneye konu olan cami ve başta çocuğunu emzirmek için yeterli sütü olmayan kadınların- aslında oradan geçen herkesin- kana kana içtiği su, bir değirmeni çalıştıracak kadar gür akmakta ve suyun yolu üzerinde, oradan geçen anayolun hemen yakınında ve iki metre aşağıda bulunan küçük bir

gölcüğün içinde yüze yakın balık bulunmakta ve kutsal sayılan bu balıklara yıllardan beri kimse dokunmamaktadır.

Kızılırmak Neden Kızıl Akar?

Bu efsane Yahya Benekay tarafından derlenmiş ve *Varlık* dergisinin 671. sayısından (1 Haziran 1966, s. 10) alınmıştır.

Bu efsaneye konu olan Hasan dede, Orta Anadolu Alevilerinin piridir. Ebu Mülcem ise Hz Ali'yi hançerleyip öldüren Haricî. Bu efsan Hasan Dede'nin Hz. Ali'ye saplanan hançerin soğuk dokunuşunu hep yüreğinde hissetmiş.

Kızılırmak şimdi eskisi gibi pek kızıl akmaz. Hirfanlı Barajı yapıldıktan sonra Kızılırmak'ın rengi bozulmuş ve yan kolları daha kızıl akar olmuş. Kızılırmak'ın rengi Hasan Dede'den beri kan gibiymiş. Çünkü Hasan Dede, sekiz dervişle bir öğlen vakti Kızılırmak boyuna gelmişler. Namaza durmak için abdest almışlar. Bu sekiz dervişten biri olan Kuli Dede bir bakmış ki abdest aldığı suyun içinde bir kızılık, bir kızıl kan ince ince yayılmada. Başını kaldırıp ileriye bakınca ne görsün? Hasan Dede suyun içinde kendinden geçmiş bir vaziyette dikilmektedir. Kan da Hasan Dede'nin durduğu, yani abdest aldığı yerden gelmektedir.

Kuli Dede, biraz da korkarak Hasan Dede'm diyerek bir çığlık atmış ve ona doğru koşmaya başlamış. Hasan Dede kendisine şunları söylemiş: Meraklanma ya Kuli. Bu kan Ebu Mülcem'in hançerinin saplandığı yerden akar. O yara, bu yaradır; o kan, bu kandır.

İşte Kızılırmak o günden sonra kana bulanmış ve hep kızıl akar olmuş; bu kızıl renginden dolayı da kendisine Kızılırmak adı verilmiş.

Munzur Baba Efsanesi

Ali Rıza Önder tarafından derlenen bu efsane ilk defa *Erciyes* (Kayseri) dergisinin 31-32. Sayısında (Ağustos-Eylül, 1945, s. 19-20) de yayımlanmış; daha sonra Ali Rıza Önder birden çok baskısı yapılan *Şehirden Şehire Anadolu* adlı eserinde ve Saim Sakaoglu *101 Anadolu Efsanesi* adlı eserinde bu efsaneye yer vermişlerdir. Biz Efsaneyi Ali Rıza Önder'in adı geçen eserinden (Ankara 1995, s. 356-357) aldık.

Tunceli'nin kuzeyinde Tunceli ile Erzincan'ı birbirinden ayıran sıra dağların adı Munzur'dur. Bu dağlar adını bu efsanede anacağımız Munzur Baba'dan almaktadır. Munzur Baba, Munzur Dağları'nda sürüsünü otlatan yüce gönüllü bir çobandır. Munzur'un ağası hacca gitmeye karar verir ve Munzur'u yanına çağırır: Munzur ben uzun bir yolculuğa çıkıyorum. Gidip gelmemek, gelip görmemek var. Karım senin anan, kızlarım da bacılarındır. Sana emanet ettiğim sürüme sahip olduğun gibi, onlara da göz kulak ol.

Ağa yollara düşer, aradan günler haftalar geçer; bir gün ağanın karısı bir lenger helva kavurur, Munzur'a yemesi için götürür. Söz arasında: Ağan bu helvayı çok severdi, burda olsaydı da o da yeseydi çok memnun olurdu, der. Bu sözü işiten Munzur, lengeri kapıldığı gibi gözden kaybolur. Biraz sonra boş lengerle döner ve ağasının hanımına: Anacığım helvayı ağama götürdüm, çok memnun oldu, selamı var, der. Kadın şaşkın şaşkın Munzur'a bakar, dili tutulmuş gibi hiçbir şey söyleyemez.

Uzun bir aradan sonra ağa hacdan döner. Bütün köylü ağayı karşılamaya çıkar ve ağanın elini bir an önce öpmek için acele eder. Ağa: Eli öpülecek kişi ben değilim, Munzur'dur; asıl saygıyı ona gösterin, onun elini öpün. Yarım saatte helvayı Kâbe'ye getirip dönen Munzur'dur, der. Bu sefer ağayı karşılamaya çıkan herkes Munzur'a koşar. Munzur'u bir dağın yamacında süt sağarken yakalarlar. Elini öpmek için üzerine atıldıkları sırada süt bakraçları devriliverir. Hemen o esnada sütün döküldüğü yerden süt gibi köpük köpük su kaynamaya başlar. Munzur da ortalarda kaybolur, nereye gittiğine kimse akıl sır erdiremez. Orada kaynayan su ise koca bir kaynak ve koca bir ırmak olur. O günden sonra o dağlar Munzur Dağları, o ırmak da Munzur ırmağı adını alır. Günümüzde de aynı şekilde kaynayan bu su "Ovacık Doğal Kaynak Suyu" olarak pazarlandığı ve İstanbul'a kadar geldiği bilinmektedir. Derler ki dünyanın en lezzetli alabalığı Munzur Suyu'nda yetiştiğinden Amerikalılar bu alabalığı Ovacıktan Amerika'ya götürerek orada üretmişlerdir.

Ayn Zeliha Efsanesi

Bu efsane Mehmet Kurtuğlu'nun *Urfa Efsaneleri* (bsk yeri ve yılı yok, s. 32-33) adlı eserinden alınmıştır.

Zalim Nemrut'un Züleyha adında çok güzel bir kızı varmış. Babasının zalimliğine rağmen Zeliha çok merhametli ve çok güzelmış. Nemrut'un zalimliğini giderek artırdığı, Hz. İbrahim'i cezalandırdığı sıralarda, Hz. İbrahimi gizli gizli seven ve Hz. İbrahim'e iman eden Zeliha bu inancını ve duygularını hiç kimseye açamamış. Hz. İbrahim'i yakmak için aylarca deve, at ve eşeklerle taşınan odunları gördükçe çok üzölür,elinden bir şey gelmediği için de gizli gizli ağlarmış.

Zalim Nemrut Hz. İbrahim'i mancınıkla ateşe attığında, Züleyha da dayanamamış, kendisini Hz. İbrahim'le beraber ateşe atmış. Hz. İbrahim'in ateşe düştüğü yerde oldukça büyük bir göl olan ve bugün de Urfa'nın sembolü sayılan Balıklı Göl, Balıklı Göl'ün hemen yanında da daha küçük ve yer altından Balıklı Göl'e bağlanan küçük bir göl oluşmuştur. Bu göle Urfalılar Arapça "Zeliha'nın gözü" anlamına gelen "Ayn Zeliha" adını vermişlerdir. Günümüzde çevresinde bir bahçe de bulunan ve daha "Anzelha" adıyla anılan bu göl ve bahçe "Kapıyı çalan kimdir" adlı Urfa türküsünde de Anzelha Bahçesi" olarak geçmektedir

Tortum şelalesi efsanesi

Efsane Bilge Seyidoğlu'nun *Erzurum Efsaneleri* adlı eserinden (Ankara 1985, s. 177) alınmıştır.

Çok eskiden Tortum Gölü'nün bulunduğu yerde bir köy ve bu köyün görmüş geçirmış bir çobanı varmış. Günlerden bir gün çoban koyunlarını gütmek için köyün yakınında bulunan dağın eteklerine gitmiş. Sopasını bir kenara dikerek uyumaya başlamış. Bir süre sonra bir gürültüyle uyanmış. Dağın arkasından "Çıkın, çıkın!" diye bir ses geliyormuş. Çoban bir de bakmış ki dağ, değneğinin yanına kadar gelmiş. Rüya gördüğünü zanneden çoban, kimseye bir şey anlatmamış. Ancak ikinci ve üçüncü günlerde de aynı sesi duymaya başlamış. Bu arada dağ da giderek köye yaklaşıyormuş. İyice endişelenen çoban hemen köye dönerek durumu halka anlatmış ve köy halkının bulunduğunu yeri terk etmesi gerektiğini söyleyerek sürüsünün başına dönmüş. Fakat çobanın söylediklerini kimse ciddiye almamı. Çoban da sürüsünü alarak dağdan ve köyden uzaklaşmış.

Çoban köyü terk ettikten bir gün sonra köy şiddetli bir zelzele ile sarsılmış, dağ büyük bir gürültüyle köyün üzerine gelmiş; kısa bir süre sonra da köy tamamen yok olmuş. Köyün önünü kapatan dağ, köyün yerinde Tortum Gölü olarak adlandırılan büyük bir gölün oluşmasına sebep olmuş. Günümüzde

de dağdan göle doğru akan şelaleye Tortum şelalesi denmekte, Ezurumlular tarafından piknik alanı olarak tercih edilen yerlerin başında gelmektedir.

Kümbet Baba Efsanesi

Bu efsane tarafımızdan 1982 yılında Erzincan'da Yusuf Altınova adlı şahıstan derlenmiş, *Folklorumuz ve Erzincan* adlı eserimizde (Erzincan 1983, s. 147-148) yayımlanmıştır.

Seneler önce Erzincan'ın Ulalar köyünde Dudu Baba adında sözü sohbeti dinlenen nur yüzlü bir zat varmış. Erzincan'ın kuzeyindeki Çardaklı Deresi'ndeki su, otuz altı köyün arazini sularmış. Otuz beş köy bir araya gelip suyu kendi aralarında taksim etmiş, Ulalar köyünün su hakkını ise vermemişler. Bunun üzerine Ulalar köyü halkı Dudu Baba'ya yalvarak su haklarının geri alınmasını istemişler. Dudu Baba da köylülerini kıramayarak: Ben Çardaklı Deresi'ne gidiyorum. Ölüm itim dünyası, şayet ölür de geri gelemezsem kellemin durduğu yerde türbemi yaptırın, demiş ve yola revan olmuş.

Dudu Baba, Çardaklı Deresi'ne vardığında otuz beş köyün beyleri kadı başkanlığında toplanmış ve kendi aralarında suyu taksim etmişlermiş. Dudu Baba bu duruma karşı çıkınca, yeniden su münakaşası başlamış; münakaşa saatlerce sürmüş, ancak su meselesi yine halledilememiş.

O zamanlar Erzincan kadısı olan Celal bey, Ulalar köyünün suyunun bir ay akıtılıp bir kesilmesini teklif etmiş. Dudu Baba bu teklife karşı çıkararak: Kellemi veririm de buna razı olmam, demiş. Bu söze çok sinirlenen Kadı Celal Bey, Dudu Baba'nın kellesini hemen orada vurdurmuş. Suya yuvarlana Dudu Baba'nın kellesini su getirip Ulalar köyünün alt tarafına bırakmış. Köylüler Dudu Baba'nın kellesinin durduğu yerde hemen bir kümbet yaptırmışlar ve o günden sonra da Dudu Baba'nın adı Kümbet Baba olmuş. Mezar kitbasine de "Kümbet Baba" ismini yazdırarak devamlı ziyaret etmişler ve Allah rızası için kendisine kurban kesmişler. Dudu Baba'ya yapılan bu kümbetin kalıntıları günümüzde de Ulalar köyünün güneydoğusunda hâlen mevcuttur.